

Čitaonica Slobodana Šnajdera

OTKUD BUNDEVE U PROZORIMA?

Čemu služi bundeva, kao dijete jedva da sam znao. Vidao sam je ujesen na poljima, potom na kartama »madaricama«, a onda, oko kraja mjeseca listopada na nekim prozorima. Te su pak izgledale sablasno i dobro ih se sjećam. Djetinjstvo sam proveo na mjestu susreta grada i sela, ni u gradu, ni u selu, već između toga dvoga. Bundeve rasle su oko sela, ali »rezbarili« su ih i u gradskim kućama. Mi, polugradska djeca, jedva da smo znali o čemu se tu radi. I sada, na početku »treće dobi«, jedva da bih znao nešto o tim fantastičnim maskama od bundeva čije su velike oči, ali i usta, svijetlile u kmici, zahvaljujući svijetli usred po sebi pomalo komičnog ploda.

To s tim bundevama ponoviti će se za samo dva tjedna i ove godine. U stvari, u prozorima sve to više kuća ima sve to više bundeva: kao da se uhodava jedan običaj koji je, iako je prastar, bio pomalo zaboravljen. Ili je bio zaboravljen, ili ga je malo tko znao povezati s njegovom mitskom povijesti. Riječju, seljačici su »rezbarili« bundeve, mi smo se djeca njih bojali, ali nitko nije pravo znao zašto.

Francuski autor Jean Markale ispisao je o bundevama i svemu s njima u vezi malenu monografiju, TIM press je prevodi i objavljuje, u pravi čas. Iza imena Halloween ne krije se »službeni« blagdan, pogotovo ne takav koji bi pripadao kršćanskoj liturgijskoj godini. Ali u tom imenu staložilo se ogromno mitsko iskustvo čovječanstva, tu se radi o suigri mnogih tradicija, što se daje već i naslovno razabrati. Štoviše, to je ime koncentrat svih odlučujućih tradicija »starog svijeta«, a u tome je neobično već i to što »revival« Halloweena dolazi iz Amerike.

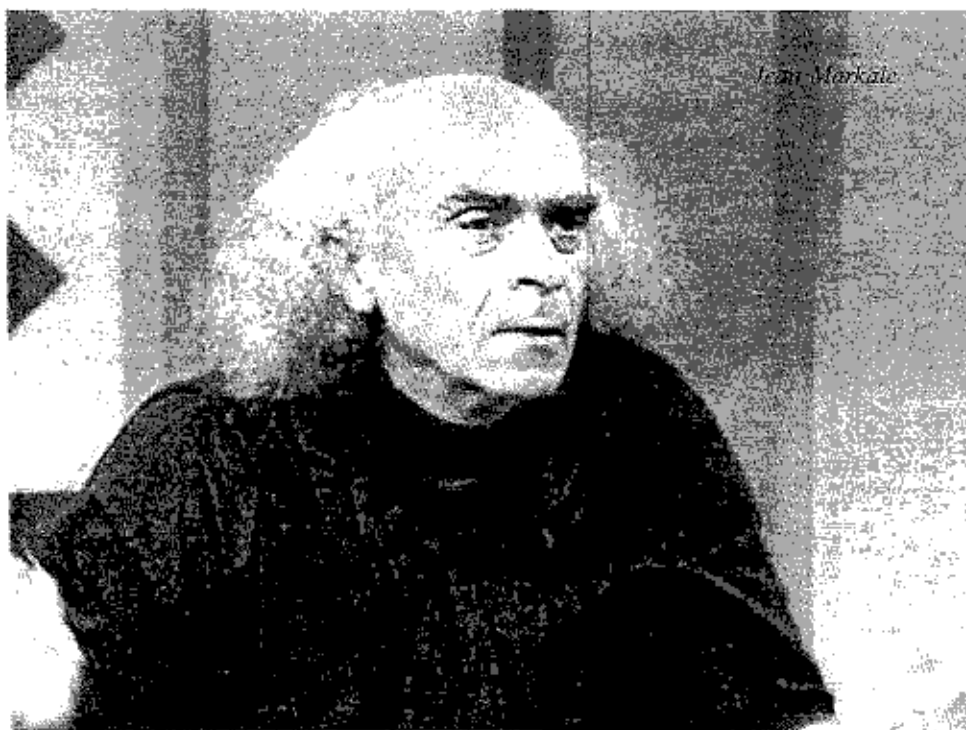
Stručnjak za Kelte

Markale konstatira da se ta tradicija posvuda vraća u devedesetima, i naročito od početka 21. stoljeća. Posve isto vrijedi i za Hrvatsku. Odmah se nameće usporedba s Danom zaljubljenih (Dan svetoga Valentina u veljači), ali u tom se slučaju radi o »mladoj« tradiciji koja je mnogo više komercijalizirana od Halloweena, a njezin je »revival« i kod nas posve američka stvar. Doduše, i neki će naši izlozi uskoro udomiti vještice, krabulje i druga mitološka bića u najjeftinijim masovnim izvedbama, kao što će se, za dan ljubavnoga sveca, oni osuti bombonjerama i rubljem. Ali mi ćemo se svi ipak radije uteći krampusima našega djetinjstva i sjetiti se da naši karnevali, zvončari, mesopusti, krabulje, maskare dolaze kasnije. Već je i to samo po sebi neobično.

Vještice halloweenske kreću na svoj sabat u doba kada se priroda smiruje i sprema na zimski počinak; naši maskari kreću na svoje pohode uoči obnove novoga ciklusa prirode. No sve je drugo jako slično i ukazuje na identičnu, prastaru mitsku osnovu, tojest ukazuje na prastari problem koji je mučio našega pretka još otkako je prvi put na pogrebenu lešinu čovjeka s kojim je do jučer trčao za jelenima navalio megalit. To je problem koji nastaje iz dodira dvaju svjetova, svijeta živih i svijeta mrtvih, to je zagonetka života i smrti.

Jean Markale je pseudonim, pa kad je već tako, ne kanimo ga raskrinkati. Autor po svoj prilici ne zna koliko je i sam taj njegov pseudonim zlokoban: Markale ime je sarajevske tržnice na kojoj se dogodio strašan masakr, to je upravo mjesto susreta života i smrti u kojemu je smrt nadmoćno pobijedila. Kao da se time autoru htjela narugati jedna od triju mabethovskih vještica! Pod tim je pseudonimom autor objavio mnoštvo knjiga, a prijevod Jelene Butković za TIM press prva je njegova knjiga na hrvatskom.

Dobar dio njegovih naslova u vezi je s povi-

Jean Markale

ješću i civilizacijom Kelta, a taj je još uvijek u mnogočemu tajanstveni pra-europski narod bio kod kuće i kod nas. Ta njegova postojbina, njegovo »autohtono stanište«, bijaše upravo Srednja Europa! Jean Markale stručnjak je za Kelte, te je u neku ruku tumač europskih korijena samim Europejcima. Možda je suvremena verzija nas samih, koju oholo proglašavamo mudracem (homo sapiens) došla iz Afrike, ali u toku između Češke, Poljske i planine Harz u Njemačkoj ljudi su sebe zvali Keltima. Ti su Kelti bili poduzetni, a vjerojatno pomalo i gladni, pa su putovali do granica poznatoga svijeta.

Halloween, kao osobit dan u godini dugujemo Keltima, čini se više irskima nego srednjoeuropskima. Halloween Day manje više spada u mitski svijet keltskih druida. Na njihovom jeziku taj se dan zvao SAMAIN. Mi današnji u toj riječi ništa ne možemo prepoznati od mitskoga taloga koji je tu zaključen, za nas zasluga. Ime druidskoga praznika nama je transferirano u anglosaksonskoj inačici. I eto nas, nakon malog etimološkog diskursa, u suvremenosti.

Dva svijeta

Nisam znao, a uvijek sam se pitao, što je to »zaključano« u engleskoj riječi »Halloween«. Zahvaljujući Markaleu sada znam, a znat ćete i vi: Halloween = All-Saints-Eve, a to znači doslovno, što može razumjeti svak tko je »u engleskom«, sljedeće: Dan uoči Dana svih svetih! I ovdje se dodiruju, uzajamno se ogledaju ne samo Život i Smrt, ne samo vidljivo i nevidljivo, već se dodiruju keltska i prakršćanska tradicija. Halloween, naime, uistinu je dan prije crkvenog blagdana koji spada u liturgijsku godinu, i osobito se poštuje u katoličkoj tradiciji, ali obilježava se i u drugim kršćanskim sljedbama. Taj je dan za Kelte označavao početak nove godine, i Jeanu Markaleu to se čini nekako prirodijim rješenjem mitske zagonetke. Novi ciklus, zar ne, logično počinje kad se dokonča stari, kad se obave žetve i berbe, kad stoku valja skrivati od zlih sila, kad su dani kraći, kad se sve sprema na zimski san.

Mitovi, općenito, prilično su logični i uvijek su u vezi s kozmičkim ciklusima, samo što je moderni čovjek zabacio te veze: u velegradu uvijek hoćemo da je dan, a već desetljećima želimo proždirati jagode i rajčice tokom cijele godine. Značaj riječi »prvine« davno se izgubio. U svijetu se danas svaki dan nešto žanje ili bere, ciklusa više nema, kao što više nema pravih godišnjih doba.

Markale ide u red mitografa i antropologa koji su se zaljubili u predmet svojih izučavanja: on je pun hvale za suptilnu i tako bogatu keltsku tradiciju, pa izlazi s tvrdnjom da

su Kelti vjerovali kako sva vlast ide odozdo prema gore, a ne kao u civilizaciji staroga Rima obratno, iz centra prema periferiji. Otud je keltska religija nekako policentrična, otud kod Kelta ne postoje nagrade ili kazne na onome svijetu.

Keltski je »problem« bio isključivo u tome na koji način se dva svijeta dodiruju i što mrtvi mogu učiniti za žive, a živi pak za mrtve. Kršćanstvo je od Kelta uzelo samo ovo potonje: živi mogu usrdnim molitvama popraviti položaj mrtvih u hijerarhiji onoga svijeta, tojest skratiti proces »čišćenja« u Purgatoriju. Za one koji su potonuli u grijeh moliti se ne pomaže, tojest njihove su muke vječne. Kelti nisu ništa znali o kršćanskom poimanju (istočnog) grijeha, a krivnja smrtnika sastojala se isključivo u sljedećem: on je kriv ako nije uspio razviti sve mogućnosti koje su mu da-

Vještice halloweenske kreću na svoj sabat u doba kada se priroda smiruje i sprema na zimski počinak; naši maskari kreću na svoje pohode uoči obnove novoga ciklusa prirode. No sve je drugo jako slično i ukazuje na identičnu, prastaru mitsku osnovu, na prastari problem koji nastaje iz dodira svijeta živih i svijeta mrtvih

ne. Ovo zvuči jako moderno. Kelti kao da su bili prvi egzistencijalisti, kod njih je očit primat egzistencije nad esencijom.

Ples mrtvaca

Knjiga Jeana Markalea pisana je »po danima«. On najprije zaranja u druidsku tradiciju i obavještava nas da se radi o danu kada se otvaraju mogile, mrtvi nam dolaze, bilo kao prijatelja, bilo kao pomoćnici. Stari nisu na taj dan izlazili u mrak, ali su u svojim nastambama ostavljali nepojedene večere, rasprijetane krevete, itd., da bi ugostili mrtve. Vještice, vile i druga mitska posada na taj su dan provrjele svijetom. Vidljivo i ono nevidljivo našlo se u neprekidnom dodirivanju, ogledavanju, pa je jasno da je svijet mrtvih i svijet živih za Kelte bio jedan svijet.

Mi ovdje ne možemo ulaziti u fantastične detalje irskoga pandemonija, u sve one fantastične pustolovine junaka čija nam imena zvuče tako magično a da ih pri tome jedva možemo izgovoriti. Lako ćemo, međutim, prepoznati jedan motiv koji se stalno vraća na uzbuđljiv način: to je motiv ukidanja vremena, tojest potpunog uneredivanja linearnog vremenskog toka. Naprimjer, mitski junak otputi se na onaj svijet, dakako u »sainmskoj« (halloweenskoj) noći kada je sve moguće, te provede rano godinu dana, oplodi mitsku ženu čijeg je muža odaslao na ovaj svijet, te se vraća, a na ovome svijetu prošla su tek tri dana.

Ovaj motiv našao sam i ja sam, u knjizi Jakova Mikca »Istarska škrinjica«, uzgred jednog od najljepših knjiga ikada izdanih u Hrvatskoj. Motiv se krije u istarskoj narodnoj priči pod naslovom »Dva mladića« (ja sam uzeo taj motiv za mitsku gradnju svoje u Hrvatskoj totalno nepoznate drame »Utjeha sjevernih mora«).

Na još se jednom mjestu »dodiruju« Markaleovi mitografski izvodi s našim prostorom: radi se o motivu Plesa mrtvaca. Imade u Europi, u južnoj Njemačkoj, u sjevernoj Italiji, po Francuskoj mnogo starih bogomolja na čijim zidovima plešu kosturi u kolu za živima. Posve opravdano, prevoditeljica (str. 68) upućuje na naš »dopri nos« ovom velikom, uistinu praeuropskom kolu: to je freska Vincenta de Castua u Beramu.

Ukidanje vremena

Kažem, opravdano, jer o Vincentu iz Kastva Britanska enciklopedija naprimjer šuti. Ja sam barem, kad god sam je vidio, osjetio neki srb onostranog, a sad, nakon lektire Markalea, nastojat ću što prije mogu opet je pogledati. Autor naime nudi posve drugačiju interpretaciju ove tradicije (radi se o jedinstvenoj tradiciji; i naš je Vincent crtao po južnonjemačkim predlošcima, ako se ne varam).

Uobičajeno je ove plesove mrtvih za živima »čitati« kao socijalnu kritiku – smrt nivelira razlike, svi smo pred njom jednaki, otud su istome kolu i kralj i njegov sluga. No autor tvrdi da se ovdje ne radi samo o tome. Mrtvi odvođe žive u vječnost, svi naime umiremo. Ali vječnost nije beskrajni protok vremena, već naprotiv, to je ukidanje vremena; vječnost je trenutak. To je znao i Goethe u »Faustu«, znali su to i mnogi drugi veliki pjesnici: vječnost je srb i jedan jedini pogled u beskraj. Čim budem u prilici, potegnut ću do Berma i pokušati gledati Vincentovu fresku u tom ključu.

U knjizi se mnogo govori o transferu velike druidske tradicije koju su obavili irski redovnici. Keltski druidi, naime, praktički se povlače još u 5. stoljeću kada je kršćanstvo odavno već trijumfiralo preuzevši imperijalni Rim pod svoje. Crkva se stala nositi s poganskim tradicijama, često ih zatirući isto onako okrutno kao što je Neron progonio kršćane. Ona je prognala grčki Olimp i rimski Panteon, ali tradicija, tisućljetni sedimenti u mitskoj svijesti čovječanstva, nije se mogla tako lako spaliti, porušiti kao neki hram. Kad bi se susrela sa osobito žilavim otporom, Crkva je pogansku tradiciju, odbacivši ono što se iz doktrinarnih razloga nikako nije moglo »spasiti«, jednostavno integrirala pod drugim imenom. Otud većina blagdana kršćanske li-

Jean Markale:

»Halloween, povijest i tradicije«, TIMpress, Zagreb 2012.

turgijske godine stoji u mitskoj vezi, priznatoj ili nepriznatoj, sa starozavjetnim židovstvom, s poganskim grčkin, napose rimskim blagdanima, a onda i s druidskim kalendarom svetkovina. Otud je glavni druidski blagdan ostao »dan uoči« Svih svetih, a radi se o srazmjerno novom blagdanu koji nije stariji od 9. stoljeća, tojest stara ga Crkva ne poznaje.

Na dan Svih svetih Crkva slavi svoje svece i mučenike, i trebalo je samo neko vrijeme da život odluči drugačije, pa mu je uslijedio Dan mrtvih. One bundeve, iskolačenih, svijetlećih očiju i razjapljenih čeljusti, Dan svih svetih i Dan mrtvih zapravo su jedan jedini blagdan u kojemu se sažima tisućljetna tradicija Kelta, Gaela, staroga Rima i kršćanstva. Za razliku od mnogih novih službenih dana i blagdana, sada, nakon lektire Markaleove knjige, koju sam, uzgred, iskapio na dušak, svi znamo što u stvari slavimo, znamo otkuda sve one silne bundeve po prozorima, što nama one žele reći, znamo nadalje zašto palimo svijeće za mrtve i obilazimo njihove »mogile«.

Dvije izvedbe

U ta se tri dana, na tri različita načina, susreću mrtvi i živi, dodiruje se vidljivo i nevidljivo. Kršćanstvo primilo je u se keltske tradicije, rekoh, preko irskih monaha, naravno, odbacujući ono što se nije dalo »uklopiti«. Halloween-dan prvi je u tom nizu, kada se otvaraju »mogile«, te nakupine zemlje i kamenja pod kojima počivaju drevni junaci, a za nas su to grobovi. Na taj dan u svijet nahrupe demoni, dobri i zli, vještice i vile, magi, čarobnjaci, kao i obesmrćeni junaci starih epova. Na drugi dan, Dan svih svetih, službena se Crkva sjeća onih koji su joj, bilo svojim mučeništvom ili djelima, pomogli da postane službena Crkva. A treći je dan kada puk slavi i sjeća se svih mrtvih, kada je smrt posve uklopljena u život i kada je svijet, kao za stare Kelte, jedan te isti, samo postoji u dvije »izvedbe«. Svaki od tih blagdana imao je za stare svoje rizike, svoju tugu, čak i svoje radosti. Sve je to ljudsko i za ljude.

Ponovio sam nekoliko puta da su čuvari i prijenosnici ovih tradicija irski svećenici. Uistinu, oni su preplavili staru Europu i gotovo da nije bilo njezina kutka u kojoj nisu podigli svoj samostan. Bili su stamen u vjeri, a istodobno, donosili su preostale tragove jedne moćne civilizacije koja je propala iz neznanih razloga; propala, ali je nastavila živjeti u mnogo zaprepašćujućih aspekata kojih uopće nismo svjesni. Ti su redovnici potakli pomalo već posustalo kršćanstvo na kraju prvog tisućljeća njegova postojanja, pa su onda tradicije drevnih druida, koji su uvelike promatrali nebo, ušle u kršćansku liturgiju, kao da su u njoj bile oduvijek. To je prva, važna mitska komponenta uistinu mitske zemlje Irske.

U najnovije doba dogodio se još jedan »transfer« mitologije, ovaj put iz Amerike u Stari svijet. No i u tom su »transferu« zname-nito sudjelovali Irci, premda ne monasi ili svećenici. U 19. stoljeću naime Irsku je pogodila ljuta glad zbog katastrofalnog pobačaja uroda krumpira. Stotine tisuća Iraca krenulo je trbuhom za kruhom preko Oceana, neki su se domogli visokih, pa i najviših položaja u američkim hijerarhijama, ekonomskim i političkim (primjer: klan Kennedy, primjer: McDonald). Ti su američki Irci spasili za Stari svijet, s kojim su dakako ostali povezani, Halloween Day, dakako, proširivši ga i učvrstivši u samim Sjedinjenim Državama.

I sad gledaj kako je kod nas tih Halloween-bundeva sve više i više. Ima jedan slavni stih hrvatske lirike autor kojega je Ivan Slamnig. Taj stih glasi: »We are of Irish origin too!«, u prijevodu: »I mi smo, Hrvati, irskoga porijekla«.